

11. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Твори в шести томах / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Держлітвидав України, 1957.
12. Писательницы России. Материалы для биобиблиографического словаря [Электронный ресурс] / сост. Ю. Горбунов / Режим доступа : <http://book.uraic.ru/elib/Authors/Gorbunov/>
13. Белинский В. Г. Сочинения Зенеиды Р-вой. Санкт-Петербург. 1843. Четыре части // Отечественные записки. – 1843. – Т. XXXI. – С. 1 – 24.
14. Некрасова Е. С. Елена Андреевна Ган // Русская старина. – 1886. – № 9. – С. 553-574.
15. Старчевский А. В. Роман одной забытой романистки // Исторический вестник. – 1886. – Т. XXV, сентябрь, с. 509-531.
16. Тургенев И. С. Полн. собр. соч.: В 28 томах. Т. 5 – М. -Л. : АН СССР, 1963.
17. Ган Е. А. Идеал // Библиотека для чтения. – 1837. – Т. 21. – С. 115-180.
18. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького. – Ф. «Пушкінський». – Рукопис, 17/6.
19. Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії 1814 – 1861. Видання друге перероблене та доповнене / За ред. Є. П. Кирилюка. – К. : Вища школа. – 1982.
20. Драгоманов М. П. Евреи и поляки в Юго-Западном крае. // Драгоманов М. П. Политические сочинения / под. ред. И. М. Гревса и Б. А. Кистяковского. – М., 1908. – Т. 1. – Центр и окраины. – С. 217-267.
21. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу // Драгоманов М. П. Вибране. – К. : Либідь, 1991. – С. 461-558.
22. Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу / НАН України. Інститут української археографії. – К., 1994.

УДК 340.15

*Грукак В. О., Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет*

СТВОРЕННЯ КИЇВСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА ПІСЛЯ ПОЛЬСЬКОГО ПОВСТАННЯ 1830 – 1831 рр.

В статті висвітлюються питання організації зусиль влади по створенню Київського генерал-губернаторства, показані передумови створення та головні напрямки його діяльності.

В статье рассматриваются вопросы организации усилий власти по созданию Киевского генерал-губернаторства, освещены предпосылки создания и главные направления его деятельности.

The questions of organization of government's efforts on creation of the Kievan general governor, pre-conditions of creation and main directions its activity are lighted up in the article.

Актуальність вивчення процесів, що відбувалися в українській історії у дореволюційний період, пов'язана з особливостями соціального розвитку і політичними реаліями сьогодення, коли переосмислюється історичний досвід, набутий під час перебування українських земель під владою інших держав.

XIX ст. в українській історії було часом формування й поширення на українських теренах централізованого імперського управління. Модернізація і раціоналізація управлінських структур в Російській імперії спричинялася до неухильного, поетапного і поступового одержавлення найважливіших напрямів соціально-економічного й культурного життя національно-етнічних регіонів імперії. Дослідження досвіду державного управління викликало й продовжує викликати особливий інтерес науковців та практиків. Це потрібно для створення ефективної системи державної влади, вдосконалення діяльності органів влади на місцях.

Зазначимо, що створенню Київського генерал-губернаторства передувала історія трьох поділів Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.), приєднання Правобережної України до Російської імперії та поділу на Київську, Подільську і Волинську губернії. Тривалий час уряд намагався вирішити тут найскладніші управлінські питання, опертися на співпрацю з місцевою елітою, яка утратила передусім політичні права. Згідно домовленостей було укладено остаточний текст трактату між Росією, Пруссією і Австрією, за яким в кордонах Російської імперії залишалися Литва, Західна Білорусь, Волинь, Київщина й Поділля, ліквідувалося польське громадянство і правові поняття польської державності і це відкривало перспективу залучення до служби російському урядові великої армії освічених чиновників. Еліті були визначені досить ліберальні умови співпраці. Однак частина шляхти, яка вже мала досвід політичної нації Польського Королівства, не могла змиритися з утратою незалежності, не прийняла запропонованих умов та взяла участь у повстанні Т. Костюшка 1794 р.

Згодом після ліберального правління Олександра I до влади в імперії прийшов Микола I, який після придушення польського повстання 1830-1831 років різко змінив своє ставлення до Польщі. Новий імператор вдався до активної наступальної політики щодо зросійщення краю. Царство Польське позбавлялося автономії і вводилося до складу Російської імперії, а правобережна шляхта усувалася від владних повноважень. Спершу було закрито Віленський університет та Кременецький лицей, з Вільно до Санкт-Петербурга перенесено

римо-католицьку духовну й медико-хірургічну академії, закрито 245 навчальних закладів, продовжували функціонувати лише 19. Передбачалося здійснити корінну реформу освіти з переорієнтацією її ідеологічних основ. Для здійснення цих завдань створювався новий, Київський учбовий округ (1832 – 1918), із досить чітко визначеними функціями – протистояти польській освітній традиції з повною заміною її російською шкільною системою.

Новий політичний курс уряду мали впроваджувати адміністративні установи, які діяли відповідно до нових політичних пріоритетів. Уряд кількома законодавчими актами 1831 і 1832 рр. змінив назви посад на російський лад, запровадив російську мову у діловодстві, обумовив, що карні та слідчі справи з'ясовуються на основі російського законодавства, за виключенням тих, що не підпадають під його чинність. Поширено російські порядки щодо виконання земських та рекрутських повинностей.

Після придушення польського повстання у 1831 р. для управління «...губерніями, от Польши возвращеными» Російській імперії за трьома поділами Речі Посполитої, був створений Комітет у справах Західних губерній, який мав займатися питаннями управління цих губерній. Зазначимо, що вже до його створення існував Особливий комітет у складі О. Голіцина (голова), Д. Блудова та Д. Дашкова, створений зразу ж після початку повстанських дій у Польщі. На його засіданнях розглядалися пропозиції представників місцевої влади щодо русифікації приєднаних від Речі Посполитої територій. За результатами такої діяльності було створено журнал – «всеподданейший» звіт з рішеннями, прийнятими з приводу цих міркувань і пропозицій. У подальшому вони стали своєрідною програмою дій для Комітету у справах Західних губерній, склад якого за час майже 17-річного існування (1831-1848) досить часто змінювався. Спочатку до нього входили голова Державної ради і Комітету міністрів В. Кочубей та члени – міністр фінансів Є. Канкрін, колишній міністр народної освіти, член Державної ради О. Голіцин, майбутній голова Державної ради і Комітету міністрів М. Новосильцев, міністр внутрішніх справ Закревський, керуючий духовними справами іноземних сповідань Д. Блудов, майбутній міністр юстиції Д. Дашков. Згодом членами комітету були відомі царські сановники: В. Панін, П. Кисельов, І. Васильчиков, О. Бенкендорф, Л. Перовський, О. Орлов, Ф. Вронченко та ін.

У засіданнях Комітету приймали участь генерал-губернатори Південно-Західного та Північно-Західного країв. За період свого існування Комітет засідав 145 раз. Найбільш активно він засідав у: 1831 р. – 13 засідань; 1832 р. – 16; 1833 р. – 10; 1836 р. – 10; 1839 р. – 13; 1840р. – 19; 1841 р. – 10 засідань. У всі інші роки кількість засідань була від 3 до 8 раз [1, с. 512-528].

На перших засіданнях, окрім організаційних, вирішувались також питання управління західними губерніями. Пропозиції губернської влади полягали у необхідності зміцнення її керівництва російськими чиновниками і дворянами, розширення поліцейського та судового апарату. Адміністративні установи Правобережної України мали впроваджувати у життя новий політичний курс уряду, визначений після придушення повстання. Вже в ході повстанських дій Подільська і Волинська губернії були оголошені на військовому стані з підпорядкуванням їх головнокомандувачу російської армії фельдмаршалу графу І. Дібічу. [2, № 4155]. Подільським і волинським тимчасовим військовим губернатором став генерал-лейтенант Я. О. Потьомкін, а після його смерті у лютому 1831 р. виконання обов'язків губернатора було покладено на генерал-ад'ютанта графа В. Левашова. 22 січня 1832 р., із заснуванням Київського генерал-губернаторства, цей тимчасовий захід було скасовано. 4 лютого того ж року В. В. Левашову доручалося й управління цивільними справами Київської губернії. Хоч він і не мав достатнього досвіду адміністративної роботи, але показав себе хорошим виконавцем волі імператора, будучи керівником військового суду над повстанцями Семенівського полку (1821), членом Верховного карного суду у справах декабристів (1826) і учасником військових кампаній.

Утворення Київського генерал-губернаторства було, безумовно, викликане польським повстанням 1830-31 рр., яке різко змінило ставлення Санкт-Петербургу до приєднаних від Речі Посполитої Західних губерній. В подальшому Правобережна Україна стала ареною гострого протистояння польського і російського впливів, історичного досвіду та традицій державного життя. І це протистояння спостерігалось впродовж всього XIX – поч. XX ст. [3, с. 53]

Наявність цього факту обумовила особливі форми і напрями діяльності Київського генерал-губернаторства, адміністративна діяльність якого тісно поєднувалась з військовими. На посади генерал-губернаторів центральна влада призначала військових державних діячів, які вже мали великий військовий досвід. Тому процес інкорпорації Правобережної України в імперські структури здійснювався досить жорсткими засобами. Зокрема, після повстання царський уряд розпочав посилений наступ на залишки адміністративно-судової автономії, переслідуючи мету повністю уніфікувати адміністративний апарат Правобережної України.

30 жовтня 1831 р. набрав чинності основний закон, за яким місцеві адміністративні структури наділялися особливою силою влади та ліквідувалась будь-яка відмінність всіх присутственных місць і посадових осіб у західних губерніях: департаменти головних судів ставали

палатами з кримінальних справ, повітові земські суди – повітовими судами, ліквідовувалися гродські суди. Призначення радників у губернські правління здійснювалось за узгодженням з міністерствами військовим губернатором; городничих і поліцмейстерів – цивільним губернатором. Останнім та засідателям земських судів, яких призначала влада, надавалося подвійне жалування. Скасовувалися також посади підкоморіїв, коморників, возних і хорунжих, яких не мали російські державні структури. За поданням київського і віленського військових губернаторів їхні функції перейняли межові суди. Як і у великоросійських губерніях, вводилися совісні суди. [4, № 4894; 5, № 5068].

Перший призначений на посаду київського військового, подільського і волинського генерал-губернатора генерал-ад'ютант В. В. Левашов продовжив законодавчі ініціативи свого попередника київського військового губернатора П. Ф. Желтухіна. За висновком Державної Ради, затвердженим імператором, російська мова запроваджувалася в судочинство не лише у Київській, а й в Подільській і Волинській губерніях. У липні 1832 р. В. В. Левашов звернувся до міністерства внутрішніх справ, запропонувавши чисельно збільшити повітові комісії, які були створені для перепису і видання документів, що закріплювали новий статус польської шляхетської верстви [5, № № 5354, 5407, 5482].

Основним об'єктом репресій після придушення повстання 1830-1831 рр. стала польська шляхта, яка прийняла в ньому активну участь. Учасники повстання зазнали адміністративних, політичних та економічних репресій. " [4, № № 4444, 4535, 4711] Зокрема, у той час у Правобережній Україні було конфісковано 1124 маєтки та багато інших матеріальних цінностей. [6, с. 143-144] Однак в подальшому багато польських поміщиків повернули свої маєтки назад, використавши родинні та інші зв'язки. І тому після поразки повстання особливих змін у землеволодінні на Правобережжі України у I половині XIX ст. не відбулося.

Одним із спланованих проти польської шляхти заходів на той час було рішення про депортацію п'яти тисяч шляхетських родин з Подільської губернії на Кавказ. В листопаді 1831 р. барон Корф, який очолював Комітет у справах Західних губерній, повідомляв подільському губернатору Луб'яновському про те, що його губернія вибрана як експериментальна для проведення депортації польських родин.

До цієї справи залучалось військове міністерство і військові губернатори. Однак, не дивлячись на всі намагання влади реалізувати проект депортації шляхетських родин на Кавказ, результат цих зусиль був малий.

В той же час у правобережних українських землях розпочався процес декласації дрібної шляхти, яку позбавляли її станових прав і привілеїв. Цей захід, на відміну від попереднього, приніс бажані для влади результати і проводився впродовж тривалого періоду. В процесі ревізії титулів вже на листопад 1833 р. на Правобережжі було декласовано понад 70 тис. (з 410-ти тис.) осіб польської шляхти. [7, с. 164-165]

Вході процесу декласації шляхти дворянські зібрання Правобережжя поступово втрачали свої права та функції. Із серпня 1834 р. дворянські депутатські зібрання Правобережжя втратили одну з головних своїх функцій – видання і реєстрацію генеалогічних доводів. Це питання з того часу знаходилося під безпосереднім контролем імперської влади.

Особливо великих зусиль для реалізації урядового курсу доклав київський генерал-губернатор Д. Г. Бібіков. Впродовж його 15-річного управління Південно-Західним краєм (1838 – 1852) була розроблена і активно впроваджувалась в життя велика програма заходів з русифікації правобережних українських губерній. [8] Разом із соціальними змінами в життя впроваджувалася на противагу колонізації ідеологічна доктрина, за якою Правобережна Україна оголошувалася споконвічно «російською», з місцевим одноплемінним та одновірним населенням. Були започатковані нові форми інкорпорації краю у російські державні структури, визначено ряд пріоритетних заходів, зокрема: закінчити ревізію дворянських справ, реорганізувати поліцію, поставивши її в своє пряме підпорядкування.

Створюючи Київське генерал-губернаторство, російський уряд сподівався пришвидшити на Правобережжі України темпи інтеграційних перетворень шляхом окремих заходів, структурувати польську шляхту з метою уподібнення її соціальної структури до російської. Однак, проблеми поставлені перед генерал-губернаторами, виявилися значно складнішими, а їхнє вирішення розтягнулося аж до початку ХХ ст.

Література:

1. Архипова Т. Г. Комитет Западных губерний 1831-1848 годы. (К истории политики царизма в отношении национальных окраин) / Т. Г. Архипова // Труды МГИАИ. – М., 1970. – Т. 28. – С. 512-528.
2. Полное собрание законов Российской империи. – 2-е изд. – СПб., 1830. – Т. 5. – Отд. 2: 1830.
3. Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до суверенної держави / Р. Шпорлюк // Сучасність. – 1996. – № 12. – С. 49-58.
4. Полное собрание законов Российской империи. – 2-е изд. – СПб., 1832. – Т. 6. – Отд. 1: 1831.
5. Полное собрание законов Российской империи. – 2-е изд. – СПб., 1833. – Т. 7: 1832.

6. Баженов Л. В. Репресії царизму проти польського населення Правобережної України в 30-40-х роках XIX ст. // Українське слов'янознавство. – 1972. – № 6. – С. 143-144.
7. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831-1863 рр.) / Д. Бовуа; пер. з франц. – К. : Інтел, 1996. – 415с.
8. Шульгин В. Я. Юго-Западный край под управлением Д. Г. Бибикова (1838 – 1853) // Древняя и новая Россия. – 1879. – № 5. – С. 5 – 32; № 6. – С. 90 – 131.

УДК 340.15(477).«1864»:347.97/99.001.73

Павелко В. О., НУ «ОЮА»

СУДОВА СИСТЕМА НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЗА СУДОВОЮ РЕФОРМОЮ 1864 РОКУ

У статті розглядається судова система на українських землях Російської імперії за судовою реформою 1864 року, а також причини її проведення, встановлення структури, функцій та повноважень судових органів у означений період. Звертається увага на судові статuti 1864 року, які внесли в російський та український судоустрій важливі елементи правосуддя.

В статье рассматривается судебная система на украинских землях Российской империи по судебной реформе 1864 года, а также причины ее проведения, установления структуры, функций и полномочий судебных органов в определенный период. Обращается внимание на судебные уставы 1864 года, которые внесли в российское и украинское судоустройство важные элементы правосудия.

In the article the judicial system is examined on Ukrainian earths of the Russian empire of XIX is beginning of XX age, and also functions and plenary powers of judicial bodies in a certain period. Attention applies on judicial regulations 1864 years, which brought in the important elements of justice in Russian and Ukrainian justice.

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин в Україні велика увага приділяється проблемам судоустрою і судочинства. І це цілком закономірно, оскільки суд є найважливішим гарантом прав людини і громадянина: саме через нього відбувається захист і поновлення порушених прав. Важливість наукової розробки даної проблеми сумнівів не викликає, оскільки окремі питання, щодо судової системи на українських землях Російської імперії за судовою реформою 1864 року, ще й досі залишаються недостатньо дослідженими. Тема є актуальною і має